

A Pulsatilla flavescens* (Hazsl.) Borb. emend. Boros prioritásának védelmében

Boros Ádám születésének 100. évfordulójára

SOMLYAY Lajos

Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára, H-1476 Budapest, Pf. 222.

100 éve született a XX. század egyik kiemelkedő magyar botanikusa, Boros Ádám (1900–1973). Jelen írásomban az egyik fokozottan védett növényünk, a „magyar kökőrcsin” némenklatúrai helyesbítését adom; olyan növényfajjal foglalkozom, amelynek rendszertani tisztázásában Boros Ádámnak alapvető szerepe volt, bár ez Soó Rezső (1903–1980) hatalmas autoritása mellett feledésbe merült. Nem fedeztem fel semmi újat: Josef Holub (1930–) már 1984-ben kimutatta, hogy a Soó Rezső által leírt *Pulsatilla hungarica*, *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill. ssp. *hungarica* illegitim, elvetendő elnevezések (HOLUB 1984). Úgy tűnik, Holub fejtegetései a múlt homályába veszttek, mert az újabb magyar szakkönyvekben (pl. SIMON 1992, PRISZTER 1998, PAPP 1999) a szükséges némenklatúrai helyesbítésre nem került sor, sőt a Flora Europaea hálózaton elérhető, elvileg rendszeresen felújított adatbázisában is a Soó-féle alfaj-kombináció szerepel. Részben ez a tény, részben Boros Ádám – aki 1920-ban a bátorligeti „kökőrcsin-eldorádót” is felfedezte (BOROS 1924a, 1924b) – tisztelete indította arra, hogy a kérdést újra elővegyem.

A kérdéses növény első diagnózisát – *Anemone pratensis* L. var. *flavescens* néven – HAZSLINSZKY (1872) munkájában találjuk: „Pártája s levele mint a tőlaknál, de a pártalevél külső lapja szennyes-violakék, belső szennyes-sárga. Nő bőven a síkságon, Debrecen környékén ...” E diagnózis a magyar nyelvű szöveg ellenére érvényes, mivel a nemzetközi botanikai nevezéktan (GREUTER et al. 1994) szabályai szerint a taxonok leírásakor latin nyelvű jellemzés, diagnózis csak az 1935. január 1. után publikált nevek esetében kötelező. A növény holotípusa a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában található.

A Hazslinszky által változtatként értékelt taxont RAPAICS korai dolgozataiban (1916a, 1916b) faji rangon tárgyalta [„*A. flavescens* (Hazsl.)”], leszögezve, hogy „az *A. flavescens* sem más hazai, sem más külföldi kökőrcsinnel nem azonos, hanem az Alföld endemikus kökőrcsin-alakja”. Az *Anemone* nemzetségen belül „*flavescens*” fajnévvel azonban már jóval korábban érvényesen leírtak (Zuccarini 1826-ban) egy szibériai fajt (vö. PRITZEL 1841), így Rapaics névkombinációja későbbi homonimon, ezért illegitim.

BORBÁS (1893) – Hazslinszky elnevezését mint bazionimont használva – a „debreceni” növényre elsőként vezette be a *Pulsatilla flavescens* (Hazsl.) binominális kombinációt, ezzel a szóban forgó fajt egyszersmind a *Pulsatilla* nemzetségbe sorolta. A *Pulsatilla*-n belül Borbás előtt még senki nem írt le „*flavescens*” epitetonnal fajt, így rendes körülmények között Borbás lehetne a tárgyalt növény auktora (amennyiben a taxont faji rangon értékeljük). Borbást mégsem tekinthetjük a *P. flavescens* egyedüli auctorának. A zavar oka, hogy a név ilyen formában történő leírása ellenére Borbás e taxont nem tartotta önálló fajnak, cikke címéből és szövegéből egyértelműen kiderül, hogy mint „színváltozék”-ot a *P. nigricans* Störck alakkörébe sorolta. Ez a fajta következtelenség a régebbi szerzőknél gyakran előfordult, amint erre HOLUB (1984) is utal.

Boros Ádám az a botanikus, aki tisztázta a *P. flavescens* (Hazsl.) Borb. – mai tudásunk szerint helyes – rokonsági viszonyait, e „telivér” fajt egyértelműen elkülönítve a többi magyarországi kökőrcsin, így a *P. nigricans* Störck alakkörétől (beleértve a kétes *P. Zichyi* Schur-t) is (BOROS 1924a). Így faji rangon a taxon legitim neve: *Pulsatilla flavescens* (Hazsl.) Borb. emend. Boros. Magyarul (BOROS 1924b után): halvány kökőrcsin.

Soó érvelése (1932, p. 122.), miszerint a Zuccarini-féle *Anemone flavescens* név miatt a „*flavescens*” epitetont a nyírségi növénynél el kell vetni, és új nevet kell adni, nem állja meg a helyét, hiszen ez az epiteton Zuccarini fajleírásának időpontjában (1826) más nemzetségre vonatkozott (*Anemone*), s ezen a tényen semmit sem változtat, hogy régebben e nemzetségbe vonták az összes fajt, amelyeket a modern flóraművek ma már három genuszba (*Anemone*, *Hepatica*, *Pulsatilla*) sorolnak. Soónak akkor lenne igaza, ha Zuccarini fajtát

* Borhidi Attila a közleménnyel kapcsolatos lektori véleménye a következő számunkban jelenik meg (a szerk.).

valaki BOROS (1924a) de különösen BORBÁS (1893) előtt átsorolta volna a *Pulsatilla* nemzetségbe, ill. ilyen névkombinációt érvényesen közölt volna. Ez azonban nem történt meg, mert az említett szibériai taxont Juzepczuk (1893–1959) csak 1937-ben helyezte át a *Pulsatilla* nemzetségbe [*P. flavescens* (Zucc.) Juzepczuk 1937], AICHELE–SCHWEGLER (1957) monográfiájába is ezen a néven került be. Juzepczuk későbbi homonimont alkotott, hiszen ebben az esetben a prioritás egyértelműen a magyar szerzőké (vö. HOLUB 1984).

Soó másik érve a „flavescens” epiteton elvetése mellett REGEL (1861) *Pulsatilla albana* var. *flavescens*-e volt, de tekintve, hogy itt egy másik faj változatáról van szó, amelyet sohasem emeltek faji rangra, esetünkben nem okoz nómenklaturai problémát.

A történeti hűség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a szakirodalomban a halvány kökörccsin latin neve nemcsak „flavescens”, hanem „Zichyi” epitetonnal is sokféle kombinációban, különféle rangon felmerült, nem kis nómenklaturai kavargást okozva. A különböző szerzők HAZSLINSZKY (1872) „flavescens” epitetonját sokáig mellőzték, helyette SCHUR (1863) a Szöny melletti Herkályi-erdőben gyűjtött és onnan leírt *Pulsatilla Zichyi* nevét használták, vagy vették alapul a nyírségi növény megnevezésénél is (vö. pl. SIMONKAI 1906). PAPP (1913) disszertációjában a *P. pratensis* var. *Zichyi* (Schur) nevet alkalmazta. JÁVORKA (1924–1925) a nyírségi növényt kezdetben szintén a *P. Zichyi* Schur-ral azonosította (p. 364.), majd könyve pótlásában (p. 1284.) – feltehetően BOROS (1924a) hatására – már a *P. australis* (Heuff.) Simk. ssp. *flavescens* (Hazsl.) Borb. nevet ajánlotta, jóllehet ezt a kombinációt nem Borbás, hanem ő maga alkotta (a kombináció Jávorka szerzőségével érvényes!). [SOÓ (1932) hibásan tulajdonít Jávorkának „*P. australis* var. *flavescens*” kombinációt.] BOROS (1924a) és JÁVORKA (1924–1925) kimutatták, hogy Schur „Zichyi” taxonja nem egyéb, mint a *P. nigricans* Störck egyszerű színváltozata, ami egyben azt is jelenti, hogy a *P. flavescens* (Hazsl.) Borb. emend. Boros-hoz sem rendszertanilag, sem nómenklaturailag nincs köze.

Röviden érdemes feleleveníteni a halvány kökörccsin nevének 1924 utáni „történetét”. Soó (1929, p. 337.) egyszerre három új névkombinációt is leírt: „*Anemone = Pulsatilla hungarica* Soó nom. nov.”, majd pár sorral lejjebb: „*Anemone australis* ssp. *hungarica*”. [A *Pulsatilla australis* ssp. *hungarica* kombinációt e munkájában – későbbi állításával (Soó 1932, p. 122.) ellentétben nem alkalmazta.] Három év múlva (Soó 1932, p. 124.) újabb kombinációt alkotott ugyanezre a növényre: a „*Pulsatilla pratensis* (L.) Mill. ssp. *hungarica* Soó”-t, de zárójelben – mint alternatív nemzetséget – az *Anemone* genuszt is feltüntetette. Tekintettel azonban az 1924 óta létező legitim névre [*P. flavescens* (Hazsl.) Borb. emend. Boros], valamint Jávorka érvényesen közölt *P. australis* (Heuff.) Simk. ssp. *flavescens* (Hazsl.) alfaj-kombinációjára (JÁVORKA 1924–1925, p. 1284.), Soó összes névkombinációja illegitim és elvetendő, kivéve az *A. hungarica*-t, azaz kivéve azt az esetet, ha a kérdéses taxont faji rangon az *Anemone* nemzetségbe soroljuk [itt ui. a „flavescens” fajnév 1826 óta foglalt]. Alfaji rangon Jávorka „flavescens” epitetonja prioritást élvez, így növényünknel a „ssp. *hungarica*” kombináció illegitim. HOLUB (1984), aki elsőként hívta fel a figyelmet a *P. australis* (Heuff.) Simk. subsp. *flavescens* (Hazsl.) Jáv. érvényességére, Soó illegitim alfaj-kombinációjára és a taxon rokonsági viszonyaira való tekintettel új nevet vezetett be: a *P. pratensis* (L.) Mill. ssp. *flavescens* (Hazsl.) Holub-ot. Amennyiben a halvány kökörccsint a *P. pratensis* alfajának tekintjük, ez utóbbi a legitim kombináció. Változat rangon pedig tudtommal AICHELE–SCHWEGLER (1957) elnevezése törvényes, de e kombinációt validifikálni kell, ui. monográfiájukban a taxon érvényes diagnózisát tartalmazó Hazslinszky-munkára tévesen („Hazslinszky 1851”, HAZSLINSZKY 1872 helyett) hivatkoztak (vö. HAZSLINSZKY 1852). A kombináció érvényesen: *P. pratensis* (L.) Mill. ssp. *pratensis* var. *flavescens* (Hazsl.) Aichele & Schwegler 1957 (bazionimon: *Anemone pratensis* L. var. *flavescens* Hazsl., Magyarhon edényes növényeinek kézikönyve, Athenaeum, Pest, 1872, p. 163., holotípus: BP). Érdekes módon, ha a növényt forma rangon értékelnénk, legitim neve *P. pratensis* (L.) Mill. f. *hungarica* lenne [WAGNER (1942)], mert bár a szerző nem adott latin nyelvű diagnózist, és a kombinációt helytelenül Soónak tulajdonította, e taxon és Hazslinszky taxonja közötti azonosság hangsúlyozása megfelel az indirekt utalás követelményének, amelyet a nemzetközi botanikai nevezéktan (GREUTER et al. 1994) az érvényesség feltételeként megszab.

A prioritás szempontjából mellékes, de tudományos szempontból nem érdektelen kérdés, hogy a Zuccarini-, ill. Juzepczuk-féle sárga virágú, szibériai faj a *Pulsatilla* nemzetségben belül – szemben a magyar fajjal – a *P. patens* (L.) Mill. alakköréhez tartozik: ZÁMELS (1926) „*P. patens* ssp. *flavescens* (Zucc.) Zámels” néven, AICHELE–SCHWEGLER (1957) a „Subsektion Patentes”-en belül (a jelzett homonimoként) tárgyalják. HOLUB (1984) kimutatva a szibériai növény (faji rangon) illegitim elnevezését, egyben új kombinációt vezetett be e taxonra: a *P. angustifolia* Turcz. ssp. *flavescens* (Zucc.) Holub-ot.

A nomenklaturai helyesbítés nem pótolja a jövőben elvégzendő kísérletes taxonómiai vizsgálatokat. A kökörcsinek rokonsági viszonyainak ismerete tekintetében még a hazai fajoknál is igen sok a nyitott kérdés. Vonatkozik ez a *P. pratensis* (L.) Mill. és a *P. australis* (Heuff.) Simk. – *P. montana* (Hoppe) Rechb. alakköréire egyaránt. Különösen az Északi-középhegységben a német W. Zimmermann által felfedezett, és Soó Rezső által leírt *P. zimmermannii* Soó rendszertani helyzete bizonytalan (vö. SOÓ 1966, PAPP 1999). Amíg azonban a szükséges vizsgálatokat nem végzik el, nincs okunk arra, hogy Boros, Jávorka és Soó kutatásai nyomán a halvány kökörcsin faji mivoltában kételkedjünk. Ennek szellemében végezettül áttekintem Magyarország kökörcsineit, ill. az általam legitimnek tekintett neveket:

Fajok:

P. flavescens (Hazsl.) Borb. emend. Boros 1924

[bazionimon: *Anemone pratensis* L. var. *flavescens* Hazsl. 1872

szinonimonok: *Pulsatilla Zichyi* Schur 1863 auct., *P. pratensis* var. *Zichyi* (Schur) Papp 1913 – nom. illeg., *Anemone flavescens* Rapaics 1916 non Zucc. – nom. illeg., *P. australis* ssp. *flavescens* (Hazsl.) Jáv. 1925, *A. hungarica* Soó 1929, *P. hungarica* Soó 1929 – nom. illeg., *A. australis* ssp. *hungarica* Soó 1929 – nom. illeg., *P. pratensis* ssp. *hungarica* Soó 1932 – nom. illeg., *P. pratensis* f. *hungarica* Wagner 1942, *P. pratensis* var. *flavescens* (Hazsl.) Aichele & Schwegler 1957, *P. pratensis* ssp. *flavescens* (Hazsl.) Holub 1984]

P. grandis Wender. 1831

P. montana (Hoppe) Reichb. 1832 (incl. *P. zimmermannii* Soó)

P. nigricans Störck 1771

P. patens (L.) Mill. 1768

Hibridek:

P. × borosiana Wagner in Boros 1924 (= *P. flavescens* × *P. patens*)

P. × jolanthae Boros 1924 (= *P. flavescens* × *P. grandis*)

P. × mixta Halácsy 1879 (= *P. grandis* × *P. nigricans*)

P. × valentiana Wagner 1923 (= *P. grandis* × *P. patens*)

(A *P. × hargitaiana* Soó 1940 és a *P. × magyarica* Wagner 1942 hibridnevek latin nyelvű leírás, ill. diagnózis hiányában illegitimé.)

Summary

In vindication of priority of *Pulsatilla flavescens* (Hazsl.) Borb. emend. Boros
(for the 100th anniversary of Ádám Boros's birth)

L. SOMLYAY

In accordance with HOLUB (1984) and contrary to the recent Hungarian and international botanical literature the legitimate names of the *Pulsatilla* taxon native to the northeastern part of Hungary (depending on the rank concerned) are *P. flavescens* (Hazsl.) Borb. emend. Boros 1924 or *P. pratensis* (L.) Mill. ssp. *flavescens* (Hazsl.) Holub 1984. On the rank of variety the legitimate name is *P. pratensis* (L.) Mill. var. *flavescens* Aichele & Schwegler 1957 (combination validated in the present paper), on the rank of form: *P. pratensis* (L.) Mill. f. *hungarica* Wagner 1942. The Siberian *P. flavescens* (Zucc.) Juzepczuk 1937 is a later homonym of Boros's name and must be rejected.

A short survey is made of the history of the taxon's name. All combinations with „hungarica” in the genus *Pulsatilla* are epithets therefore all combinations made by Soó [*P. hungarica* Soó 1929, *P. pratensis* (L.) Mill. ssp. *hungarica* Soó 1932] are illegitimate and must be rejected.

It is proposed that until a comprehensive taxonomic research of the whole genus the correct names of the Hungarian *Pulsatilla* species should be accepted as *P. flavescens* (Hazsl.) Borb. emend. Boros, *P. grandis* Wender., *P. montana* (Hoppe) Reichb., *P. nigricans* Störck and *P. patens* (L.) Mill. Hybrid taxa validly published are *P. × borosiana* Wagner in Boros, *P. × jolanthae* Boros, *P. × mixta* Halácsy and *P. × valentiana* Wagner, while *P. × hargitaiana* Soó and *P. × magyarica* Wagner, published without description or diagnose, are illegitimate names.

Irodalom

- AICHELE, D.–SCHWEGLER, H.-W. (1957): Die Taxonomie der Gattung *Pulsatilla*. – Feddes Repertorium **60**(1–3): 1–230.
BORBÁS V. (1893): A *Pulsatilla nigricans* Störck ... – Természettudományi Közlöny **25**(6): 331–332.
BOROS Á. (1924a): Florisztikai közlemények. I. (Floristische Mitteilungen. I.) – Bot. Közlem. **21**(1–6) (1923): 64–70.

- BOROS Á. (1924b): A legpompásabb kökörcsinmező. – Természettudományi Közöny **56** (2): 106–107.
- GREUTER, W. et al. (1994): International Code of Botanical Nomenclature (Tokyo Code). – Koeltz Scientific Books, Germany, 389 pp.
- HAZSLINSZKY F. (1852): Beiträge zur Kenntniss der Flora der Karpathen. – Verh. zool.-bot. Vereins in Wien [1851] **1**: 200–207.
- HAZSLINSZKY F. (1872): Magyarhon edényes növényeinek fűvészeti kézikönyve. – Athenaeum, Budapest, 504 pp.
- HOLUB, J. (1984): Subspecies Names in Jávorka, Magyar Flóra (1924–1925). – Preslia (Praha) **56**(4): 303–318.
- JÁVORKA S. (1924–1925): Magyar Flóra (Flora Hungarica). – Studium, Budapest, 1307 pp.
- PAPP L. (1913): A Pulsatilla pratensis var. Zichyi Schur-ról. – Kolozsvár, doktori értekezés, 29 pp.
- PAPP L. (1999): Pulsatilla. – In: FARKAS S. (szerk.): Magyarország védett növényei. – Mezőgazda Kiadó, Budapest, pp. 109–111.
- PRISZTER Sz. (1998): Növényneveink. – Mezőgazda Kiadó, Budapest, 547 pp.
- PRITZEL, G. A. (1841): Anemonarum Revisio. – Linnaea **15**: 561–698.
- RAPAICS R. (1916a): Debrecen flórája. – Erdészeti Kisérletek **18**(1–2): 28–80.
- RAPAICS R. (1916b): A debreceni homokterület növényzeti viszonyai. – Erdészeti Kisérletek **18** (3–4): 124–165.
- REGEL, E. (1861): Aufzählung der von Radde in Baikalien, Dahurien und am Amur ... gesammelten Pflanzen. – Bull. Soc. Imp. Nat. Moscou **34**(2): 1–211.
- SCHUR, F. (1863): Zur Flora von Ungarn. – Oesterr. botan. Zeitschrift **13**: 316–317.
- SIMON T. (1992): A magyarországi edényes flóra határozója. – Tankönyvkiadó, Budapest, 892 pp.
- SIMONKAI L. (1906): Magyarország Kökörcsinei. (Pulsatillae Regni-hungarici.) – Magyar Bot. Lapok **5**(5–7): 169–182.
- SOÓ R. (1929): Die Vegetation und die Entstehung der Ungarischen Puszta. – J. Ecology **17**(2): 329–350.
- SOÓ R. (1932): Kritikai megjegyzések és újabb adatok a magyar flóra ismeretéhez V. – Bot. Közlem. **29**(5–6): 122–127.
- SOÓ R. (1966): Pulsatilla Zimmermannii Soó n. sp. és Magyarország Pulsatillái. – Bot. Közlem. **52**(3): 131–134.
- WAGNER J. (1942): Fünfzigjährige Beobachtungen an ungarischen Pulsatillen. – Acta Univ. Szeged. (pars Botanica) **1**: 3–31.
- ZÄMELS, A. (1926): Beiträge zur Kenntnis des Formenkreises Pulsatilla patens (L.) Mill. – Acta Horti Bot. Univ. Latviensis **1**: 81–108.